

Zaboravljena djeca – poteškoće vezane uz zaštitu prava djece čiji su roditelji u zatvoru

MARIJANA MAJDAK*

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Studijski centar socijalnog rada
Zagreb, Hrvatska

Pregledni rad

UDK: 342.7-053.2 : 343.261-055.52

doi: 10.3935/rsp.v25i1.1479

Primljeno: lipanj 2017.

Djeca čiji su roditelji u zatvoru predstavljaju posebno ranjivu skupinu. U radu se daje pregled zakonima zajamčenih prava djece i poteškoća u prepoznavanju najboljeg interesa djeteta i poštovanju prava djeteta čiji je roditelj u zatvoru. Također, daju se i neki primjeri dobre prakse u svijetu.

Prava djece čiji su roditelji u zatvoru zajamčena su Konvencijom o pravima djeteta, Ustavom RH, Obiteljskim zakonom, Zakonom o zabrani diskriminacije, Zakonom o izvršenju kazne zatvora i mnogim drugim propisima i aktima na međunarodnoj i na nacionalnoj razini.

U praksi, prava koja su zakonski zajamčena djeci zatvorenika ne ostvaruju se i krše se. To se prije svega događa zbog nedovoljne osviještenosti stručnjaka i javnosti o ovoj skupini djece i nedovoljne prepoznatosti ove djece kako na međunarodnoj tako i na regionalnim razinama, nedovoljnog znanja o utjecaju kazne zatvora roditelja na dijete i nedovoljnoj senzibiliziranosti unutar različitih sustava (prvenstveno zatvorskog) za potrebe i prava ove djece.

U posljednjih desetak godina ipak se primjećuju pomaci i promjene glede znanja o potrebama djece čiji su roditelji u zatvoru, no to još uvijek nije dovoljno.

Zaključno, temeljem predstavljenih nalaza i dosadašnjih iskustava, predložene su smjernice za unapređenje zaštite prava i interesa djece čiji su roditelji na izdržavanju kazne zatvora, kako na razini socijalne politike, tako i na razini neposrednog rada stručnjaka koji se unutar različitih resora i struka bave ovom skupinom djece.

Ključne riječi: djeca čiji su roditelji u zatvoru, najbolji interesi djeteta, prava djece, nacionalna politika, pravosuđe.

* Marijana Majdak, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb, Nazorova 51, 10 000 Zagreb, Hrvatska / Croatia, marijana.majdak@pravo.hr

UVOD

Pitanje zaštite prava djece čiji su roditelji u kaznionici (ili zatvoru, u daljnjem tekstu koristit ćemo termin u zatvoru)¹ vrlo je kompleksno jer su prava djeteta u začetku ugrožena s obzirom da je roditelj (ili oba roditelja) lišen slobode, a kažnjava se dijete koje ostaje bez roditelja. Sve donedavno prava i dobrobit djece zatvorenika bila su uvelike zanemarena na razini Europske unije. Dvadeset osam godina nakon donošenja UN-ove Konvencije o pravima djeteta (1989.) dječja prava su i dalje ugrožena, a to se posebice odnosi na djecu zatvorenika.

UN-ova Konvencija o pravima djeteta (1989.) određuje pitanja i prava sve djece, pa i one čiji su roditelji u zatvoru (čl. 9., čl. 3., čl. 12.). Također, pitanje zaštite prava djece čiji su roditelji u zatvoru obuhvaćeno je i posebnim zahtjevom iz Konvencije kojim se naglašava da imajući u vidu da je obitelj temeljna društvena grupa i prirodna sredina za razvoj i dobrobit djece svakom djetetu bez obzira u kakvoj je situaciji treba omogućiti održavanje što je moguće bliži odnos s roditeljima. Članak 20. Konvencije o pravima djeteta (1989.) ističe da dijete koje je privremeno ili trajno lišeno obiteljske okoline ili kojemu se zbog njegovog najboljeg interesa ne može dopustiti da u njoj ostane, ima pravo na posebnu zaštitu i pomoć od strane države. Odbor za prava djeteta 2011. u okviru »Plana EU-a o pravima djeteta« usvojio je i Preporuke u kojima se naglašava da djeca čiji su roditelji u zatvoru imaju pravo posjećivati roditelje

ako je to u njihovom najboljem interesu, te da pri posjetima treba omogućiti poštovanje dostojanstva djeteta i njegovo pravo na privatnost.

Rastući prioritet koji je EU dala pravima djeteta očituje se upućivanjem na djecu u okviru ciljeva unutar različitih dokumenata² iz ali i u okviru socijalnih politika članica Europske unije. Na razini socijalne politike pojedinih zemalja glede osiguravanja zaštite prava djece čiji su roditelji u zatvoru postoji niz poteškoća i nedostataka, a obitelji, društvo i stručnjaci suočavaju se s brojnim poteškoćama počevši od problema vezanih uz određivanje najboljeg interesa djeteta, zaštite prava djece, realizacije kontakata između djece i roditelja koji su u kaznionici ili zatvoru pa do posljedica koje dijete može imati i koje mogu nastati za dijete u njegovom okruženju u školi i zajednici zbog roditeljskog boravka u kaznionici ili zatvoru.

Uglavnom zahvaljujući nastojanjima mreže Children of Prisoners Europe³ (u daljnjem tekstu COPE, raniji naziv EURO-CHIPS) »zaboravljena djeca« (kako ih se često naziva jer se o njima dugo nije govorilo i bili su nevidljivi i zaboravljeni u svim sustavima) i njihovi problemi postaju vidljiviji, uvedene su promjene na razini europske politike i prakse. COPE počinje publicirati i časopis u kojem se nastoji prikazati barem dio onoga što djeca zatvorenika diljem Europe proživljavaju. Iz navedenih publikacija vidljivo je da su najčešća iskustva djece čiji su roditelji u zatvoru strah od odvajanja od roditelja koji može

¹ Razlika između kaznionice i zatvora očituje se u tome da se zatvori nalaze u svim većim gradovima RH vezano uz županijske sudove dok kaznionice nisu vezane uz županijske sudove. Također, u pravilu se u zatvorima izdržava pritvor i kraća kazna zatvora (do 5 godina) dok se u kaznionicama izdržava dulja kazna.

² »Lisabonskog ugovora« (2007., čl. 3.), »Povelje o temeljnim pravima« (2010/C 83/02, čl. 24.), dokumenata »Smjernice EU-a za promicanje i zaštitu prava djece« (2017.), dokumenta »Posebno mjesto za djecu u vanjskom djelovanju EU-a« (2015.).

³ Children of Prisoners Europe osnovana je 1990. godine, a do danas broji 20-ak zemalja članica. Mreža se bavi promoviranjem i unapređenjem prava djece čiji su roditelji u zatvoru.

biti ugrožavajući za njihov psiho-socijalni razvoj, marginalizacija, diskriminacija, socijalna isključenost i pojačano siromaštvo (COPE, 2015.).

U Hrvatskoj se o ovom problemu govori posljednjih desetak godina. Ministarstvo pravosuđa i Ured Pravobraniteljice za djecu Republike Hrvatske prvu stručnu raspravu o pravima djece čiji su roditelji u zatvoru organizirali su 2008. god., a od 2015. god.⁴, a zadnje u lipnju 2017. organizirali su okrugli stol na temu »Razvoj mreže podrške djeci čiji su roditelji u zatvoru«⁵. Unatoč tome, praksa pokazuje da je potrebno još mnogo toga učiniti za djecu čiji su roditelji u kaznionici ili zatvoru kako na razini socijalne politike, tako i unutar raznih resora (pravosuđe, policija, socijalna skrb, obrazovni sustav), a prvenstveno na razini prakse, odnosno direktnog postupanja stručnjaka raznih profila koji na bilo koji način dolaze u kontakt s ovom skupinom djece.

PREPOZNAVANJE SPECIFIČNOG RANJIVOG POLOŽAJA DJECE ČIJI SU RODITELJI NA IZDRŽAVANJU KAZNE ZATVORA

Djecu koja su odvojena od roditelja koji izdržavaju kaznu zatvora u dosadašnjim publikacijama koje se bave pravima djece

čiji su roditelji na izdržavanju kazne zatvora naziva se »zaboravljenom djecom«, »kolateralnim žrtvama«, »zaboravljenim žrtvama zatvora« ili »siročićima pravde« (COPE, 2015.). To je ponajprije stoga jer se dugo o njima nije ništa znalo te su bili nevidljivi i zanemareni u svim sustavima. Njihova prava zanemarena su dugi niz godina, ponajprije u okviru pravosudnog sustava. Tek posljednjih desetak godina počinju se na različitim razinama voditi stručne rasprave o potrebi zaštite prava djece čiji su roditelji u zatvoru, no još uvijek je realizacija tih prava u realnosti zanemarena. Njihov ranjiv položaj često ostaje neprepoznat u javnosti i zbog činjenice da same obitelji, skrbnici te djeca čiji su roditelji u zatvoru zbog straha od stigmatizacije često skrivaju istinu od okoline (susjedstva, vrtića, škole i sl.).

Prve statističke podatke o broju djece koja su odvojena od roditelja zbog roditeljskog izdržavanja kazne zatvora objavila je mreža COPE 2005. godine, a posljednji raspoloživi statistički podaci su iz 2013. godine (COPE, 2015.).

⁴ Organizirani su sastanci, stručni skupovi i rasprave te medijski istupi kako bi se ovu djecu učinilo vidljivijom u javnosti.

⁵ Organizatori okruglog stola bili su Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske, Ured Pravobraniteljice za djecu i Udruga RODA (roditelji u akciji).

Tablica 1.

Podaci o broju zatvorenika i djece odvojene od roditelja zbog izdržavanja roditeljeve kazne zatvora u europskim zemljama 2013. godine (COPE, 2015.)

Država	Broj zatvorenika	Broj djece odvojene od oca zatvorenika	Broj djece odvojene od majke zatvorenice
Belgija	12 126	15 763	545
Hrvatska	4 741	6 163	307
Češka Republika	16 257	21 134	1 999
Danska	4 091	5 318	232
Finska	3 134	4 074	296
Francuska	62 443	81 175	3 134
Njemačka	64 379	83 692	5 029
Grčka	12 479	16 222	720
Irska	4 068	5 288	204
Italija	64 835	84 285	3 650
Luxemburg	656	787	46
Nizozemska	13 749	17 873	950
Norveška	3 649	4 743	271
Rumunjska	33 015	42 920	1 656
Slovenija	1 357	1 764	65
Španjolska	68 220	88 686	6 988
Švedska	6 364	8 273	507
Švicarska	6 599	8 578	421
Engleska/Wales	84 430	109 759	5 278
Sjeverna Irska	1 851	2 406	57
Škotska	7 855	10 211	583

Prezentirani podaci iz 2013. godine pokazuju da najveći broj zatvorske populacije (kao i broj djece odvojene od roditelja, uglavnom oca) imaju zemlje: Engleska i Wales, Španjolska, Italija, Njemačka i Francuska, dok su zemlje s najnižim brojem zatvorske populacije Luxemburg, Slovenija i Sjeverna Irska. Hrvatska se nalazi negdje u sredini s ukupnim brojem zatvorske populacije u 2013. godini od 4 741 i ukupnim brojem djece odvojene od oca zatvorenika 15 763, te s 545 djece odvojene

od majke zatvorenice. Prema procjeni Ministarstva pravosuđa Uprave za zatvorski sustav u 2016. godini bilo je 12 290 djece čiji je jedan ili oba roditelja u zatvoru (Franjić Nađ, 2017.).

Važno je napomenuti da pored djece čiji su roditelji u zatvoru, u ranjivu skupinu djece koja su pogođena posljedicama počinjenog kaznenog djela roditelja spadaju i djeca rođena u zatvoru, djeca bivših zatvorenika, ali i djeca osumnjičenih i pritvorenih roditelja.

Nažalost, za sada u RH ne raspolažemo istraživanjima niti egzaktnim podacima o ovim skupinama djece. Stoga postoji velika potreba za sustavnim prikupljanjem podataka o toj djeci, potreba za sistematizacijom informacija o roditeljskom statusu zatvorenika na nacionalnoj razini, kao i potreba za longitudinalnim istraživanjima da bi se ispitala iskustva djece na osnovi njihovih vlastitih iskaza, te da bi se što bolje prepoznali i razjasnili mehanizmi utjecaja roditeljskog izdržavanja kazne zatvora na djecu.

UTJECAJ RODITELJEVOG BORAVKA U KAZNIONICI/ ZATVORU NA DIJETE

Dosadašnja iskustva i istraživanja upućuju na to da izdržavanje kazne zatvora roditelja može snažno i dugotrajno utjecati na obitelj, osobito na djecu koja mogu biti ugrožena u emocionalnom, socijalnom, financijskom i obrazovnom smislu (Jones, 2012.; Jones i sur., 2013.). Neki istraživači govore i o riziku međugeneracijskog prijenosa delinkventnog ponašanja, smatrajući da je moguće da će dijete u budućnosti ponoviti delinkventno ponašanje svojih roditelja (Murray i Farrington, 2008.). Posljedice koje se mogu javiti kod djece zbog boravka roditelja u zatvoru vezane su uz razdvojenost, nesigurnost i neznanje djeteta što se s roditeljem događa da ga nema, stigmatizaciju od okoline, financijske poteškoće jer jedan roditelj ne može financijski doprinostiti, a obitelj ima i povećane troškove zbog sudskih troškova i troškova posjeta članu obitelji koji je u zatvoru i slično. Razmotrit ćemo neke od negativnih posljedica uslijed rizika boravka roditelja u zatvoru po dijete, ali i neke zaštitne čimbenike koji se mogu javiti kod takve djece.

Razdvojenost

Djeca i roditelji koji izdržavaju kaznu zatvora fizički su odvojeni, a to onemogućava roditelju da skrbi za dijete te da zadovoljava njegove potrebe na svakodnevnoj razini što otežava razvoj privrženosti, a i postizanja roditeljevog autoriteta nad djetetom. Posljedice vezane uz ovakvu situaciju za dijete mogu biti kratkotrajne: anksioznost, depresija, pojačana introvertiranost, ali i dugotrajne: nestabilnost ličnosti i nemogućnost formiranja stabilnih i smislenih socijalnih veza (Scharff-Smith i Gambel, 2011.; Condry, 2012.; Scharff-Smith, 2014.). Naime, odnos između roditelja i djeteta idealno se stvara kada se oni istinski imaju priliku upoznati, vidjeti jedno drugo u pravom svjetlu, bez zapreka. Takav se odnos ostvaruje kroz vrijeme i zajedničke trenutke što je u slučaju djece zatvorenika nemoguće.

Psiho-fizičko i mentalno zdravlje

Studija COPING⁶ iz 2002. (COPE, 2015.) navodi da djeca čiji su roditelji u zatvoru podliježu znatno većem riziku da će imati problema s mentalnim zdravljem nego djeca u općoj populaciji, što upućuje na to da im je dobrobit općenito manja nego dobrobit opće populacije djece.

Naime, istraživanja pokazuju da su djeca čiji su roditelji u kaznionici ili zatvoru izložena negativnim emocionalnim iskustvima koja imaju mnoge posljedice na njihovo psihofizičko zdravlje (Steinhoff i Berman, 2012.). Djeca se pitaju: Zašto je roditelj tamo?, Kada se vraća?, Gdje je?, Voli li me još?, Je li dobro?, Jesam li ja kriv?, Hoću li ostati sam?, Što će se sada dogoditi? i slična pitanja (RODA, 2017.). Ako su djeca dugo nesigurna je li roditelj koji je

⁶ COPING su »Izveštaji studija o položaju i pravima djece čiji su roditelji« u zatvoru objavljeni na stranicama: www.childrenofprisonerseurope i u knjizi »Djeca čiji su roditelji u zatvoru: Europska stajališta o dobroj praksi«.

u zatvoru i dalje dio obitelji ili nije, djeca mogu dugo tugovati zbog odsutnog roditelja što stvara nesigurnost i osjećaj stigme koji može dovesti i do posttraumatskog stresa, povlačenja u sebe, internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju (COPE, 2015.). U nekim kaznionicama primijećeno je da djeca u igraonicama biraju igračke koje više odgovaraju djeci mlađe dobi što je karakteristika regresivnog ponašanja (Dellaire, 2007.). Neka djeca imaju noćne more, izljeve gnjeva, poteškoće s koncentracijom u školi (Johnson i Waldfoegel, 2004.).

Stigmatizacija

Djecu čiji su roditelji u zatvoru zadirkuje se, etiketira ih se kao drugačiju, djecu s nepoželjnim osobinama (Jones, 2012.). Zbog kaznenog djela i kazne roditelja osuđuje se i dijete. Djeca često trpe stigmatizaciju u susjedstvu, vrtiću, školi i društvenoj zajednici (COPE, 2015.). S obzirom da se stigmatizacija veže uz osjećaj srama, ona također može imati negativne učinke na mentalno zdravlje. Ovakve posljedice povezane su i s gubitkom statusa, dostojanstva i diskriminacijom (COPE, 2015.). Studija COPING (COPE, 2015.) utvrdila je da je pojam stigme kod djece zatvorenika prepoznat u cijeloj Europi, a posebno u Njemačkoj i Norveškoj koje su razvile i posebne programe za razvijanje strategija za suočavanje s problemima koje djeca zatvorenika mogu primjenjivati da bi se smanjila samostigmatizacija.

Nedostatni prihodi i siromaštvo

Roditelj koji je u zatvoru ne može nika-ko u potpunosti financijski doprinostiti obitelji i odgoju djeteta. U mnogim zemljama i kulturama financijski doprinos (pogotovo očeva) brizi o djetetu osnova je njegovog

legitimiteta. Roditelj koji je na izdržavanju kazne zatvora ima pravo na rad u kaznionici ili zatvoru i na ostvarivanje novčane naknade za svoj rad (Zakon o izvršenju kazne zatvora, NN, 150/13, čl. 14., st. 1., st. 4.) i može dio zarade slati djetetu, no novčana naknada za rad zatvorenika vrlo je mala. Uz to, obitelj je često opterećena i troškovima suda koje mora platiti, zatim troškovima putovanja u posjetu roditelju u zatvoru, što može obitelj dodatno opteretiti i dovesti i u stanje siromaštva.

Mogućnost razvoja otpornosti

Postoje i istraživanja (Rufo, 1995.; Cyrulnik, 1993., prema COPE, 2015.) koja se temelje na iskustvima djece, a oslanjaju se na pozitivnu psihologiju i naglašavaju čimbenike koji povećavaju otpornost kod djece koja su pogođena izdržavanjem roditeljeve kazne zatvora. Mnoštvo je čimbenika koji doprinose tome da dijete čiji je roditelj na izdržavanju kazne zatvora razvije otpornost i ostvari dobrobit. Prilagodba djeteta u velikom dijelu ovisi o vrsti kaznenog djela koje su počinili njegovi roditelji i o kazni koja im je izrečena, o utjecaju značajnih osoba u djetetovom životu i kvalitetnim kontaktima djeteta s roditeljem koji je u kaznionici ili zatvoru (COPE, 2015.). Istraživanja uglavnom ističu pozitivne ishode ostvarivanja kontakata između roditelja zatvorenika i njihove djece naglašavajući kako kontakti omogućuju priliku za razvoj privrženosti u odnosu roditelja i djeteta, osiguravaju uravnoteženo odrastanje djeteta te sprečavaju razvojne rizike kod djece (emocionalne, socijalne i druge poteškoće) (COPING, COPE, 2015.). Također, ističe se i da ostvarivanje kontakata doprinosi boljoj resocijalizaciji roditelja zatvorenika, te kasnije po izlasku iz kaznionice ili zatvora i boljoj prilagodbi u obitelji (Cvitanović, 1999.). Neka istraživanja (COPE, 2015.;

Jačmenica Pušenjak i Krakan, 2015.) pokazuju kako je bitno imati na umu i cijeli proces prije, za vrijeme i nakon posjete djeteta kaznionici ili zatvoru, te da brojne okolnosti vezane uz radnje koje prethode posjeti i uvjeti u kojima se posjete odvijaju mogu negativno utjecati na dijete (duga čekanja, uniformirani zaposlenici, rešetke, pregledi prilikom posjeta, ograničenja posjeta i drugo). Razgovori sa stručnim osobljem zaposlenim u kaznionicama i zatvorima otkrivaju da ima i slučajeva da roditelji zatvorenici nisu zainteresirani za kontakte s djetetom te da koriste pravo posjete djeteta kako bi vidjeli suprugu/ica, odnosno partnera/icu te da je dijete često po strani i samo se igra ili se na njega ne obraća pozornost (Majdak i sur., 2017.). Stoga je bitno naglasiti i to da je moguće da kontakti imaju i neke negativne posljedice za djecu, ako se realiziraju u neprikladnim uvjetima, u specifičnim, nepovoljnim okolnostima.

Istraživanje koje je provelo Ministarstvo pravosuđa RH 2016. godine pokazalo je da zatvorenici kao najtežu okolnost tijekom boravka u zatvoru ističu na prvom mjestu odvojenost od djeteta, a na drugom odvojenost od obitelji (Franjić Nađ, 2017.).

Sve navedeno potvrđuje važnost suportiranja očuvanja obiteljskih odnosa i u ovako specifičnim okolnostima kao što je boravak roditelja u zatvoru.

PITANJE NAČELA NAJBOLJIH INTERESA DJETETA I PRAVA DJETETA ČIJI JE RODITELJ U KAZNIONICI ILI ZATVORU

Bezuvjetno polazište i misao vodilja svakog postupanja i djelovanja koje uključuje djecu je maksimalna zaštita najboljih interesa djeteta. Najbolji interesi djeteta predstavljaju dobrobit djeteta, odnosno pravno gledano, radi se o zahtjevu da se u svakom postupku ili stvari koja uključuje

dijete prepozna potreba djeteta i zadovolji na najbolji mogući način (Alinčić i sur., 2007.). Procjena najboljih interesa djeteta vrlo je osjetljivo i složeno pitanje, pogotovo kada se radi o djeci zatvorenika, stoga nadležne institucije i sve osobe koje odlučuju o djeci imaju dosta poteškoća u određivanju najboljih interesa djeteta i postupanja u skladu s time (Vučković Šahović, 2015.).

Prijedlog Europskog odbora za djecu čiji su roditelji u zatvoru navodi kako najbolji interesi djeteta moraju biti ishodište svake akcije usmjerene djeci čiji je roditelj u kaznionici ili zatvoru.

Odgovor na pitanje kako odrediti najbolje interese djeteta ponudila je Pravobraniteljica za djecu RH u zborniku priopćenja sa stručne rasprave »Prava djece čiji su roditelji u zatvoru«(2009.). Prema tom određenju, ako je kazneno djelo zbog kojeg je roditelj osuđen bilo počinjeno na štetu djeteta (zanemarivanje, zlostavljanje, nasilje nad djetetom), tada najbolji interes nije u čestim susretima neposredno nakon zatvaranja. Tada je potrebno osigurati stručnu pomoć djetetu koja će mu olakšati situaciju i stručnu pomoć roditelju da postane svjestan svojih pogrešaka. U slučaju počinjenja kaznenih djela koja nisu na štetu djeteta, roditeljima zatvorenicima potrebno je pomoći u ostvarenju njihove roditeljske uloge. Jedan od oblika pomoći je predviđen Zakonom o socijalnoj skrbi (NN, 157/13, 152/14, 99/15, 16/17, čl. 77), a uključuje savjetovanje i pomaganje u vidu usluge sustavne stručne pomoći. Njome se pomaže pojedincu u stvaranju uvjeta za očuvanje i razvoj osobnih mogućnosti i odgovornog odnosa prema sebi, obitelji i društvu.

Za vrijeme izdržavanja kazne zatvora roditelja povrede najboljih interesa djeteta zbivaju se iz više razloga i na više razina. Tako možemo govoriti o povredama najboljih interesa djeteta pri komunikaciji (tele-

fonskoj ili pisanoj) roditelja zatvorenika s djetetom kada se razgovori nadziru, a pošta otvara i čita, te prilikom posjete djeteta roditelju, a tu posebno mislimo na postupak pregleda djeteta koji prethodi posjeti. Postupak pregleda djeteta prilikom posjete roditelju zatvoreniku trebao bi služiti tome da se spriječi da dijete ne unese u kaznenu ustanovu bilo kakve predmete ili supstance koje bi mogle poslužiti za ugrozu reda i discipline u kaznenoj ustanovi, kao i moguću ugrozu zdravlja ili života zatvorenika (u ovom slučaju roditelja zatvorenika). Dakle, pravo zaštite sigurnosti ustanove i zatvorenika ovdje je postavljeno jasno ispred prava zaštite djeteta i vrlo je upitno jesu li takvi pregledi djeteta nužni i uzimaju li u obzir najbolje interese djeteta (Jačmenica Pušanjak i Krakanj, 2015.).

Osim poteškoća vezanih uz poštovanje najboljih interesa djeteta postoji, također, niz poteškoća i slučajeva kršenja djetetovih prava. Prema Odboru UN-a za prava djeteta postoje četiri odredbe koje predstavljaju opća načela Konvencije o pravima djeteta (zabrana diskriminacije, načelo najboljeg interesa djeteta, pravo djeteta na život, opstanak, razvoj i pravo djeteta na izražavanje vlastitog mišljenja (COPE, 2015.). U nastavku rada osvrnut ćemo se na ukupno šest prava djeteta koja su zajamčena Konvencijom o pravima djeteta (1989.), Ustavom RH (05/14) te pojedinim zakonskim aktima RH, a čija realizacija je uvelike otežana, a ponekad i onemogućena kod djece čiji su roditelji u kaznionici ili zatvoru.

Pravo djeteta na život, opstanak i razvoj zajamčeno je Konvencijom o pravima djeteta (čl. 6., st.1.) u kojem se govori da je svakom djetetu prirodno pravo na život te da se to pravo mora u najvećoj mogućoj mjeri i osigurati od strane država potpisnica Konvencije. Pravo na život jamči i Ustav Republike Hrvatske (NN, 05/14, čl. 21., st. 1.), kao i Obiteljski zakon (NN, 103/15, čl.

84., st. 1.) kada govore o pravu na skrb za zdravlje i život.

U Obiteljskom zakonu pri poštovanju ovog prava stavljen je naglasak na roditelje koji su dužni osigurati ostvarenje djetetovih potreba (tjelesnih, mentalnih, emocionalnih i sl.).

Praktično gledano, roditeljska uloga uključuje odgovornosti: prehranjivanja i uzdržavanja djeteta, čuvanja i zaštite djeteta i poticanja djetetovog razvoja i odgoj djeteta. Kada se radi o djeci čiji su roditelji u kaznionici ili zatvoru, sasvim je jasno da je osiguravanje potreba djeteta od strane roditelja onemogućeno ili otežano jer roditelj koji je u zatvoru za svaku od navedenih odgovornosti ima manje mogućnosti pridonosnja i sudjelovanja u djetetovom odgoju.

Kada se radi o majkama koje izdržavaju kaznu zatvora, pitanje osiguravanja prava djetetu na život, opstanak i razvoj još je kompleksnije. Naime, u Hrvatskoj je Zakonom o izvršenju kazne zatvora (NN, 150/13, čl. 111.) zajamčeno da djeca koja su rođena za vrijeme izdržavanja kazne zatvora majke uz ispunjenje posebnih uvjeta mogu do navršene treće godine života biti zajedno s majkom u kaznionici ili zatvoru. To pravo s jedne strane omogućava djetetu da prve tri godine svoga života (koje su iznimno važne za njegov razvoj) bude uz majku, no s druge strane boravak djeteta u kaznionici ili zatvoru otvara mnoga pitanja jer je dijete ipak tri godine u zatvorskom okruženju koje nije adekvatno okruženje za cjelovit razvoj djeteta. Također, postavlja se i pitanje što nakon tri godine života ako je majčina kazna dulja od tri godine. U praksi, nakon tri godine života brigu o djetetu preuzimaju ili drugi roditelj koji je na slobodi ili bliža rodbina, skrbnik, udomiteljska obitelj ili, u iznimnom slučaju, dom za djecu bez roditeljske skrbi

Za usporedbu; u Norveškoj se smatra neprimjerenim da djeca borave s majkom

u zatvoru, a u nekim drugim europskim zemljama (Nizozemska, Irska, Švedska) djeca mogu boraviti s majkom u kaznionici ili zatvoru do najviše 12 mjeseci (COPE, 2015.).

Važno je spomenuti i odredbe Zakona o izvršenju kazne zatvora (NN, 150/13, čl. 54., st. 3., st. 6., st. 7., st. 8.) prema kojima ako je osuđenica trudna te do poroda ne preostaje više od 6 mjeseci, ako se radi o rizičnoj trudnoći te ukoliko je osuđenik dužan osigurati skrb i odgoj maloljetnih osoba u obitelji (st. 9.) kaznu zatvora je moguće odgoditi najdulje do navršene jedne godine djetetova života, a zbog razloga iz točke 9 najdulje do 6 mjeseci.

Pravo djeteta na skrb za zdravlje i život zajamčeno je Obiteljskim zakonom (NN, 103/15, čl. 84., st. 1.) i Konvencijom o pravima djeteta (1989., čl. 24., st.1.) koji propisuju da je djetetu potrebno osigurati najvišu razinu zdravlja i mogućnost oporavka, kao i pravo na pristup zdravstvenim službama. Ako je zdravlje definirano kao »stanje potpunog tjelesnog, duševnog i socijalnog blagostanja« (Svjetska zdravstvena organizacija, 2015.), onda je upitno može li se ovo pravo djeteta osigurati jer posljedice i okolnosti koje prate boravak roditelja u kaznionici ili zatvoru (odvojenost, manji prihodi i sl.) itekako mogu utjecati na zdravlje djeteta te njegov sveukupni razvoj (COPE, 2015.).

Pravo djeteta na obiteljske odnose i zaštitu osobnog i obiteljskog života djetetu je priznato Konvencijom o pravima djeteta (1989., čl. 8., st. 1., st. 2. i čl. 9., st. 1., st. 3.) u kojoj se kaže da u slučaju da je dijete odvojeno od jednog roditelja (ili oba roditelja) mora mu se omogućiti redovito održavanje osobnih odnosa s roditeljima ako se time ne ugrožava djetetova dobrobit. Ustav Republike Hrvatske (NN, 05/14, čl. 62.) propisuje osobitu zaštitu obitelji od strane države u slučaju da je dijete odvo-

jeno od roditelja, a također i Obiteljski zakon (NN, 103/15, čl. 84., st. 3.) ističe pravo djeteta na život sa svojim roditeljima, a u slučaju odvojenog života, pravo na susrete i druženja s roditeljima.

Unatoč ovim propisanim pravima djetetu koje je odvojeno od roditelja jer je roditelj na izdržavanju kazne zatvora, pravo na život s roditeljima se krši jer umjesto prava na život s roditeljima dijete ima pravo samo na druženje i održavanje kontakata s roditeljima (Zakon o izvršavanju kazne zatvora (NN, 150/13, čl. 117., čl. 124., čl. 125.), Pravilnik o pogodnostima zatvorenika (NN, 66/10, 126/13). U praksi druženja i kontakti djeteta s roditeljem zatvorenikom ne mogu nikako nadoknaditi konstantni i svakodnevni boravak djeteta s roditeljem u obiteljskom okruženju. Upravo i sami roditelji zatvorenici ističu da je premalo kontakata i da su prekratki (Franjić Nađ, 2017.).

Pravo na privatnost, čast, ugled i dostojanstvo djetetu čiji je roditelj (ili roditelji) u zatvoru jamče Konvencija o pravima djeteta (1989., čl. 16, st. 1.) u kojoj se kaže da dijete treba biti zaštićeno od nezakonitog miješanja u njegovu privatnost, obitelj, dom ili prepisku, a što je u skladu i s Europskom konvencijom (NN, 55/17, čl. 8.) prema kojoj se također određuje poštovanje privatnog i obiteljskog života, doma i dopisivanja i Ustavom RH (NN, 05/14, čl. 35.) koji propisuje poštovanje i pravnu zaštitu osobnog i obiteljskog života. Obiteljski zakon (NN, 103/15, čl. 88.) govori o zabrani podvrgavanja djeteta ponižavajućim postupcima.

Kada se radi o djeci čiji su roditelji u kaznionici ili zatvoru, poštovanje privatnog i obiteljskog života kršeno je na više načina. Pri pisanoj komunikaciji roditelja zatvorenika s djetetom pisma se otvaraju i čitaju, a telefonski razgovori se snimaju i nadziru od strane kaznene ustanove. Također, prilikom dolaska u posjet roditelju

koji boravi u kaznionici ili zatvoru, djeca se pregledavaju na neprimjeren način čime je upitno poštovanje prava na privatnost i zaštitu najboljeg interesa djeteta.

Pravo na zaštitu od diskriminacije djetetu čiji je roditelj u kaznionici ili zatvoru zajamčeno je Konvencijom o pravima djeteta (1989., čl. 2, st. 1.), Ustavom RH (NN, 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14), kao i Zakonom o suzbijanju diskriminacije (NN, 85/08, 112/12). Međutim, neminovno, dijete čiji je roditelj u kaznionici ili zatvoru izloženo je stigmatizaciji i diskriminaciji okoline. To se očituje u negativnim reakcijama i postupcima prema djetetu u obitelji, vrtiću, školi, susjedstvu, u medijima i sl.

Pravo na socijalnu sigurnost i socijalno osiguranje također je propisano Konvencijom o pravima djeteta (1989., čl. 26., st. 1.) u kojoj se navodi da se svakom djetetu mora jamčiti ostvarenje ovog prava u skladu s nacionalnim zakonodavstvom, kao i standard primjeren njegovom tjelesnom, duševnom, duhovnom, moralnom i društvenom razvoju (čl. 27., st. 1.), te da će država u slučaju potrebe, a ovisno o nacionalnim prilikama i svojim mogućnostima, poduzeti odgovarajuće mjere pomoći roditeljima i drugim osobama koje su odgovorne za dijete u ispunjavanju ovoga prava i, ako je potrebno, osigurati materijalnu pomoć i programe podrške, osobito glede prehrane, odijevanja i smještaja (čl. 27., st. 3). Ovo pravo kod djece čiji su roditelji u zatvoru krši se na način da dijete zbog okolnosti u kojima se nalazi jer je jedan ili oba roditelja u zatvoru može biti izloženo negativnim reakcijama okoline koji narušavaju njegovu socijalnu sigurnost zbog čega mu može biti potrebna materijalna ili stručna psihološka pomoć i podrška.

Pravo djeteta na slobodno izražavanje mišljenja zajamčeno je Konvencijom

o pravima djeteta (1989., čl. 12. i 13.) pri čemu se država obvezuje osigurati djetetu da slobodno izrazi svoje mišljenje, stavove i želje (posredno ili neposredno) u svim stvarima koje se odnose na njega. Pri tome će se uzeti u obzir dob i zrelost djeteta. Ustav RH (NN, 05/14, čl. 38., st. 1.) jamči slobodu mišljenja i izražavanja misli. Opća deklaracija o ljudskim pravima (NN, 12/09, čl. 19) jamči slobodu izražavanja misli bez pritiska. Europska konvencija o ostvarivanju ljudskih prava (NN, 55/17, čl. 3.) i Obiteljski zakon (NN, 103/15, čl. 86.) jamče djetetu da na prikladan način dobije važne informacije i izrazi svoje mišljenje u skladu s dobi i zrelošću. Ova prava krše se kada drugi roditelj koji nije na izdržavanju kazne zatvora brani djetetu da posjećuje roditelja koji je u zatvoru iako dijete to želi. U slučaju da roditelj s kojim dijete živi sprečava posjete djeteta roditelju u zatvoru, centar za socijalnu skrb može izreći roditelju mjeru upozorenja na pogreške i propuste u ostvarivanju skrbi o djetetu. Centar će pisanim putem upozoriti roditelja, a ako utvrdi da roditelj nastavi s nepoštovanjem prava djeteta te da je djetetov razvoj ozbiljno ugrožen, centar može rješenjem izreći teže mjere: mjeru stručne pomoći i potpore u ostvarivanju skrbi o djetetu te mjeru intenzivne stručne pomoći i nadzora nad ostvarivanjem skrbi o djetetu (Obiteljski zakon, NN, 103/15, čl. 134., st. 3. i 4.).

Već je spomenuto prethodno da dijete ima **pravo na slobodu traženja, primanja i dobivanja obavijesti i ideja**. To pravo zajamčeno je također Konvencijom o pravima djeteta (1989., čl. 13., st. 1.) u kojem se ističe da dijete uz pravo na slobodu izražavanja ima pravo i na slobodu traženja, primanja i širenja obavijesti i ideja svake vrste. Ovo pravo zajamčeno je i Ustavom RH (NN, 05/14, čl. 38.).

Ova prava često se krše u slučajevima kada se djetetu (od strane drugog roditelja

lja ili skrbnika ili stručnjaka u centrima za socijalnu skrb) ne daje neka informacija vezana uz roditelja koji je u kaznionici ili zatvoru. Dijete čiji je roditelj u kaznionici ili zatvoru često ne zna što se događa i ne dobije potrebne informacije (od članova obitelji, prijatelja) iako ima pravo znati što se događa. Važno je da dijete dobije istinitu informaciju o boravku roditelja u kaznionici ili zatvoru kako se ne bi bojalo za život roditelja, kako bi znalo da je roditelj privremeno u kaznionici ili zatvoru, da ga može posjetiti i imati kontakt s njime. Važno je naglasiti kako je izuzetno važno da način pružanja informacija djetetu bude primjeren njegovoj dobi i psiho-socijalnoj zrelosti kako bi se zaštitio najbolji interes djeteta.

KONTAKTI IZMEĐU RODITELJA ZATVORENIKA I NJIHOVE DJECE I KRŠENJE PRAVA DJETETA VEZANO UZ NJIH

Za dijete koje ima roditelja/e u zatvoru kontakti s roditeljem od izuzetne su važnosti te je potrebno osigurati neometano i sigurno ostvarenje tih kontakata za vrijeme dok je roditelj na izdržavanju kazne zatvora. Konvencija o pravima djeteta (1989., čl. 9. i 10.) uređuje prava redovitog i urednog održavanja kontakata između djece i roditelja od kojeg je dijete odvojeno. I Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava⁷ naglašava važnost ostvarivanja kontakata između roditelja i djece koji iz nekog razloga ne žive zajedno.

Vijeće Europe je 2003. godine izradilo dokument koji uređuje isključivo susrete i druženja, uključujući mjere osiguranja i jamstava te promicanje ostvarivanja susreta i druženja (Rešetar, 2011.).

Prema zakonskim odredbama i propisima, u Hrvatskoj zatvorenik ima pravo na posjete članova obitelji dva puta mjesečno

i blagdanom u trajanju od najmanje jedan sat, dok djeca mogu posjećivati roditelja-zatvorenika svaki tjedan i blagdanom. Djeca do 14 godina starosti moraju biti dopraćena od strane odrasle osobe, a posjetitelj mora dokazati svoju istovjetnost te se može od njega zatražiti da dokaže srodstvo. Posjetima prethodi pribavljanje potrebnih dokumenata (dokaz o srodstvu i dozvola Ministarstva pravosuđa za posjet) i tu se često javlja problem jer članovi obitelji koji su na slobodi često ne razumiju zašto svaki put kada planiraju ići u posjet trebaju zatražiti dozvolu Ministarstva pravosuđa. Režim posjeta razlikuje se s obzirom na vrstu penitencijarne ustanove (zatvorene, poluotvorene i otvorene). Najveće pogodnosti naravno imaju zatvorenici u otvorenim kaznionicama. Zatvori i kaznionice imaju svoj kućni red unutar kojeg detaljnije razrađuju pravila posjeta.

Prilikom posjeta djeca se pregledavaju i, kako smo već ranije istakli, na taj se način krši djetetovo pravo na privatnost i dostojanstvo (naročito ako se radi o detaljnom pregledu). Preglede obavlja pravosudna policija u nazočnosti roditelja pratitelja djeteta na način da se dijete prepipa kroz razgovor i igru, a ako se radi o malom djetetu, roditelj pratitelj se zamoli da skine odjeću (i pelenu) s djeteta. Većina kaznionica i zatvora u Hrvatskoj ima posebno opremljene prostorije za posjete djece roditeljima zatvorenicima, no bez obzira na to iskustvo djeteta pri posjeti kaznionici ili zatvoru u pravilu je neugodno. Također, zatvorenici koji su smješteni u zatvorenim i poluotvorenim odjelima imaju na sebi zatvorske uniforme (za izradu uniforme koristi se plavi traper) pa dijete vidi da je roditelj u posebnom odijelu, a posjeti je prisutan djelatnik osiguranja (pravosudni policajac) koji je također u uniformi pravosudne policije.

⁷ Europsku konvenciju o ostvarivanju dječjih prava Hrvatska je ratificirala 2010. godine.

Istraživanja (Jačmenica Pušenjak i Krakan, 2015.; Majdak i sur., 2017.) na temelju iskaza zatvorenika i iskaza stručnih djelatnika odjela tretmana potvrđuju da, iako su kontakti između roditelja zatvorenika i njihove djece potrebni, ipak postoje i brojne negativne okolnosti koje bi se mogle otkloniti kako bi se unaprijedilo kontakte i zaštitilo prava djece čiji su roditelji zatvorenici.

Osim posjeta, djeca i roditelji zatvorenici imaju pravo i na ostale vrste kontakata, a to su: telefonski razgovor, dopisivanje, primanje paketa te primanje i slanje novca i vrijednosnica. U kaznionici i zatvoru zatvoreniku nije dopušteno korištenje prijenosnih uređaja za komuniciranje. Telefonski razgovori moraju se prethodno najaviti te se u većini slučajeva nadziru (dopušteno je 10 minuta razgovora). Na opravdanu molbu zatvorenika, upravitelj može odobriti dodatne minute za telefoniranje. Regulacija telefonske komunikacije slično kao i u slučaju posjeta različita je u zatvorenim, poluotvorenim i otvorenim ustanovama i odjelima. Nadalje, što se tiče dopisivanja, treba istaknuti da djeca i roditelji mogu slati jedni drugima pisma i crteže. Vrijednost pisama i crteža od iznimne je važnosti jer često koriste djeci za iskazivanje svojih osjećaja i mišljenja vezanih uz roditelja koji izdržava kaznu zatvora. Također, često se takva pisma čuvaju i roditelji i dijete može ih kada želi uzeti i ponovno čitati i gledati. Nad pismenim komunikacijama također se vrši nadzor kaznionice ili zatvora ovisno o uvjetima u kojima zatvorenik izdržava kaznu. Na taj način krši se pravo djeteta na privatnost i time otežava stvaranje odnosa privrženosti jer će se dijete suzdržavati od iskazivanja svojih misli i osjećaja ako zna da će njegovo pismo biti otvarano i čitano. Dijete i roditelji mogu slati pakete, ali mo-

raju napisati što se u paketu nalazi i paketi se također otvaraju. Roditelj zatvorenik može slati djetetu novac, a isto tako i dijete svojem roditelju.

Kao što je vidljivo u praksi, mnogo je prepreka za kvalitetno ostvarivanje kontakata između roditelja zatvorenika i njihove djece: premali broj dopuštenih susreta, komplicirana procedura pribavljanja dozvole za posjet, premalo razgovora, pregledi djeteta koji prethode posjeti, otvaranje i čitanje pisama, otvaranje paketa, neodgovarajući prostori u kojima se provode posjete. Stoga bi svakako trebalo učiniti daljnje pomake oko provedbe kontakata između roditelja zatvorenika i djece, pri tome treba razmotriti i neke primjere dobre prakse o kojima će riječi biti nadalje.

Primjeri dobre prakse

Neke zemlje Europske unije organiziraju tzv. posebne posjete pri kojima djeca mogu ostati s roditeljem duže od dopuštenog vremena, a posjeti mogu biti tematski, te su im na raspolaganju bazeni, vrtovi, gimnastičke dvorane i igraonice (Velika Britanija, Francuska, Švicarska, Sjeverna Irska, Nizozemska i dr.).

Treba istaknuti da se u nekim kaznionicama i zatvorima provode i posebni programi i radionice za roditelje zatvorenike, kao što su »Kako biti dobar roditelj u zatvoru«⁸, radionice udruge Relais Enfants Parents⁹, radionice udruge Ninos sin Barreras¹⁰ kroz koje roditelji zatvorenici stječu roditeljske kompetencije i uče kako komunicirati, ostvarivati kontakt i graditi odnos s djetetom. U hrvatskim kaznionicama i zatvorima također se provode slični programi. Programe »Prorok« za promicanje roditeljske kompetencije i smanjenja nega-

⁸ Program se provodi u Velikoj Britaniji.

⁹ Program se provodi u Francuskoj.

¹⁰ Program se provodi u Španjolskoj.

tivnih učinaka separacije očeva i djece za vrijeme izdržavanja kazne zatvora (Vukota, 2009.), zatim »Odgovorno roditeljstvo« kojim se promiče roditeljska odgovornost i obiteljski odgoj u duhu Konvencije o pravima djeteta (Novosel, 2014.) i »Zatvorenik kao roditelj« koncipiran na maksimama razvojne psihologije i psihologije roditeljstva (Šoher, 2013.) izvode stručnjaci Odjela tretmana u zatvoru ili kaznionici posebno osposobljeni za provedbu navedenih programa. Program »Super tata bez prepreke« izvodi udruga Status M uz podršku Ministarstva pravosuđa (www.status-m.hr/projects-post/super-tata-bez-prepreke), programe »Roditeljstvo iza rešetaka« (RODA, 2017.) i »Rešetke nisu prepreka« izvodi Udruga RODA (RODA, 2017.), a »Čitateljski program« izvodi Udruga RODA u suradnji s Hrvatskim čitateljskim društvom) (Hrvatsko čitateljsko društvo, 2017.). Važno je napomenuti da većinu programa koji se provode s roditeljima zatvorenicima i njihovim obiteljima provode nevladine udruge kroz različite projekte te bi bilo izuzetno važno da se njihova provedba nastavi sustavno i da se provode uz suradnju nevladinih udruga, ali na državnoj razini.

Što se tiče istraživanja provedenih u Hrvatskoj vezano uz ostvarivanje kontakata između roditelja zatvorenika i njihove djece (Jačmenica Pušenjak i Krakanj, 2015.; Majdak, Karačić i Katkić Stanić, 2017.), istraživanja su pokazala da postoje brojne poteškoće u ostvarenju kontakata između roditelja zatvorenika i njihove djece. Najčešće su vezane uz prostornu udaljenost doma od kaznionice i velike troškove putovanja, zatim tešku financijsku situaciju obitelji, stigmatizaciju društva zbog roditelja u zatvoru zbog čega dijete ne želi ići roditelju ili drugi roditelj osporava djetetu posjetu roditelju zatvoreniku, nadalje zakonsku regulativu, politiku penitencijarne ustanove

i komplicirane procedure prije posjete te izloženost djeteta neprimjerenim postupcima pri posjeti roditelju u kaznionici, kao i neprimjerene uvjete kaznionice za posjete djeteta. Stručnjaci u kaznionicama smatraju da su ostvarivanje i održavanje kontakata između roditelja zatvorenika i djeteta izuzetno važni jer omogućuju fizički i emocionalni kontakt roditelja zatvorenika i djeteta, stvaranje privrženosti te pomažu zdravom emocionalnom razvoju djeteta i prevenciji emocionalnih teškoća (Majdak i sur., 2017.).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

Posljedice roditeljevog boravka u zatvoru po dijete su brojne, od onih kratkotrajnih do dugotrajnih posljedica na psihofizičko i mentalno zdravlje, stigmatizaciju od okoline, financijske poteškoće i drugih posljedica. Problem osiguranja zaštite najboljih interesa i prava djeteta čiji je roditelj u zatvoru temelji se na razilaženju proklamiranih prava ove djece i nemogućnosti njihova ostvarenja u realnosti. Neka od prava djeteta čiji je roditelj ili oba roditelja u zatvoru koja se krše su: pravo na život, opstanak i razvoj, pravo na skrb za zdravlje i život, pravo na obiteljske odnose i zaštitu osobnog i obiteljskog života, pravo na privatnost, čast, ugled i dostojanstvo, pravo na slobodu izražavanja mišljenja, pravo na zaštitu od diskriminacije, pravo na slobodu traženja i primanje informacija i pravo na socijalnu sigurnost i socijalno osiguranje. Prepreke u ostvarenju prava djece nalazimo na svim razinama društva (javno mnijenje, pravosuđe, policija, socijalna skrb, obrazovanje). Među najizraženije prepreke svakako spada specifično, represivno funkcioniranje pravosudnog i zatvorskog sustava u koje spadaju ponajprije prepreke u ostvarivanju kontakata između roditelja

zatvorenika i djeteta. No, treba navesti da su upravo pravosuđe i zatvorski sustav u posljednjih desetak godina učinili najveće pomake u smjeru zaštite prava djeteta (pogotovo djetetova prava na ostvarivanje kontakata s roditeljem u zatvoru). Ti pomaci vidljivi su u poboljšanju prostornih uvjeta u kojima se odvijaju posjete, zatim u vidu omogućenih programa i radionica za zatvorenike roditelje (tu valja naglasiti veliku ulogu nevladinog sektora koji nudi i provodi razne radionice, a neke smo i naveli ranije u tekstu).

Ipak, ako se u fokus stave prava djeteta čiji je roditelj u zatvoru s aspekta djeteta, moguće je da najtežu povredu njegovih prava i dobrobiti predstavlja odvojenost od roditelja za koju je prvenstveno odgovoran roditelj koji se nalazi na izdržavanju kazne zatvora. Kao što smo naveli, unatoč vidljivim pomacima, još uvijek postoje brojne poteškoće koje ometaju učestalost i kvalitetu kontakata djeteta s roditeljem zatvorenikom. Stoga, u nastavku ovog poglavlja, temeljem svega navedenog, posebnu pozornost želimo pridati prijedlozima za daljnje unapređenje zaštite najboljih interesa i prava djeteta čiji je roditelj/i u zatvoru.

S obzirom na multidimenzionalnost problema o kojem govorimo, unapređenja u smislu bolje zaštite dječjih prava trebala bi se događati na više razina. Na razini **javne politike** potrebno je učiniti pomake u podizanju svijesti o utjecaju odvajanja djeteta od roditelja koji je na izdržavanju kazne zatvora, omogućiti sustavnu evidenciju o roditeljskom statusu zatvorenika. Također, potrebno je utjecati na javnu politiku u smislu bolje zaštite dječjih prava (kazneno pravosuđe, policiju, sudove, zatvorsku politiku, obrazovanje i socijalnu skrb, Ured Pravobraniteljice). U **medijima** je potrebno podizati svijest o potrebama te djece. Potrebno je predlagati **promjene nacionalnih zakona** (to se odnosi i na pra-

vilnike zatvorskog sustava) i prakse kada se radi o djetetu čiji je roditelj u zatvoru. Načini na koje se to može provesti su putem novih projekata, lobiranja u javnosti da se poštuju odredbe Konvencije o pravima djeteta i nacionalni propisi koji štite prava djece. Također, treba poticati umrežavanje i partnerstva u zastupanju interesa djece na međuresornoj razini (pravosuđe, policija, socijalna skrb, obrazovanje). Konkretno, vezano uz kaznu i postupak uhićenja, potrebno je utjecati na policijske protokole pri uhićivanju (policija u civilu pred djetetom, uhićenje bez prisutnosti djeteta), politiku i smjernice za izricanje kazne (prednost alternativnim oblicima kažnjavanja kada se radi o kažnjenicima roditeljima). Nadalje, treba utjecati na izmjene pravilnika kaznenih ustanova kojima se uređuju pitanja posjeta djece roditeljima zatvorenicima (primjereniji uvjeti gdje dijete neće vidjeti žicu, posjete bez pregleda djeteta, posjete u prirodi, a ne samo u zatvorenom prostoru, da roditelj ne nosi zatvorsko odijelo kada mu dijete dolazi u posjetu, da posjete nisu nadzirane od strane pravosudne policije i sl.). Treba omogućiti financijsku pomoć za obitelj zatvorenika i novčanu i drugu pomoć pri realizaciji posjete roditelju u zatvoru. Trenutno je u tijeku projekt koji provodi nevladina Udruga RODA kojim se nastoji osigurati fond za pomoć obiteljima i djeci zatvorenika da mogu doći u posjet roditelju u zatvoru. Radi se o projektu (u koji su uključeni i studenti dizajna) izrade raznih predmeta za mamu/tatu i bebu koje izrađuju zatvorenice u kaznionici Požega, a čijom prodajom će se skupiti novac za pomoć pri realizaciji posjeta.

Nadalje, ne manje važno, sve stručne osobe koje dolaze u kontakt s djecom i obiteljima zatvorenika trebaju proći **stručnu obuku**. To se odnosi na kazneno pravosuđe i stručne osobe koje provode zakon (suce), policiju, upravitelje zatvora, odjel osigu-

ranja u zatvoru, psihologe, socijalne radnike i socijalne pedagoge u kaznionicama i zatvorima, djelatnike u sustavu socijalne skrbi, ali i na ravnatelje vrtića, škola i nastavno osoblje u školama. Obuka bi trebala biti usmjerena na osvještavanje utjecaja roditeljeve kazne na dijete, edukaciju o pravima djece, edukaciju o tome kako postupci stručnih osoba utječu na djecu i pronalazanje i usvajanje novih, boljih načina na koje možemo pristupiti zaštiti interesa djece čiji su roditelji u zatvoru.

Također, trebalo bi djelatnicima zaposlenima u sustavu pravosuđa omogućiti supervizije kako bi se lakše i kvalitetnije nosili s izazovima svojeg posla.

Također, bilo bi poželjno uvesti po uzoru na švedski model (Scharf Smith, 2014.) specifikaciju radnog mjesta »službenik za djecu«, odnosno da u kaznionici ili zatvoru bude određena jedna osoba iz odjela tretmana (a ne odjela osiguranja) koja bi bila zadužena za sve oblike kontakata i sva pitanja vezana uz djecu i roditelje zatvorenike (»službenik za djecu«).

Ne treba zanemariti ni edukacije za roditelje zatvorenike. Kao što smo naveli, neki programi u hrvatskim kaznionicama se provode i to vrlo uspješno. Predlažemo nastavak provedbe postojećih programa i da oni postanu programi koji će se sustavno provoditi i da ne ovise samo o angažmanu nevladinih udruga i o periodičnom financiranju programa određene nevladine udruge.

Također, bilo bi dobro ispitati interese roditelja zatvorenika te ponuditi i neke nove programe. Bilo bi također korisno organizirati tematske posjete za djecu gdje bi djeca mogla sudjelovati zajedno s roditeljima u različitim kreativnim, sportskim i sličnim radionicama.

S obzirom da se radi o još uvijek nedovoljno istraženom problemu, potrebno je provoditi sustavna istraživanja kako sa

stručnjacima zaposlenim u pravosudnom sustavu, tako i sa zatvorenicima, djecom i obiteljima zatvorenika kako bi se dobio uvid u njihova iskustva, poteškoće s kojima se susreću i njihove potrebe.

I za kraj, treba razvijati mrežu suradnje između raznih sustava i institucija i omogućiti vođenje sustavnih evidencija o djeci čiji su roditelji u zatvoru, kao i provođenje znanstvenih istraživanja o utjecaju i posljedicama zatvorske kazne roditelja na dijete, ali i mogućnostima prevladavanja rizika i razvoja otpornosti kod djece zatvorenika.

Samo ovakvim sustavnim i sveobuhvatnim pristupom možemo ovu zaboravljenu djecu i njihove potrebe učiniti vidljivijima te unaprijediti zaštitu njihovih prava i interesa.

LITERATURA

- Alinčić, M., Hrabar, D., Jakovac-Lozić, D., & Korać Graovac, A. (2007). *Obiteljsko pravo*. Zagreb: Narodne novine.
- Condry, R. (2012). Prisoners and their families. In B. Crewe & J. Bennett (Eds.), *The Prisoner*. Abingdon: Routledge.
- Children of Prisoners Europe. (2015). *Djeca čiji su roditelji u zatvoru. Europska stajališta o dobroj praksi*. Pariz: COPE.
- Cvitanović, L. (1999). *Svrha kažnjavanja u suvremenom kaznenom pravu*. Zagreb: Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske.
- Hrvatsko čitateljsko društvo. (2017). *Čitateljski klubovi*. Dostupno na <http://www.kgz.hr/hr/nasi-programi/citateljski-klubovi-16509/16509>
- Dellaire, D. H. (2007). Incarcerated mothers and fathers: A comparison of risks for children and families. *Family relations*, 56(5), 440-453. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2007.00472.x>
- Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. *Narodne novine*, br. 18/1997, 6/1999, 8/1999, 14/2002, 13/2003, 9/2005, 1/2006, 2/2010, 55/2017.

- Europska unija. (2007). *Lisabonski ugovor*. Bruxelles: Europska unija.
- Europska unija (2010). *Povelja Europske unije o temeljnim pravima*. Dostupno na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hr/TXT/?uri=CELEX:12010P001>
- Europska unija. (2015). *Posebno mjesto za djecu u vanjskom djelovanju EU-a*. Dostupno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=LEGISSUM%3A133603>
- Franjić-Nadž, B. (2017). *Postignuća i izazovi pružanja podrške djeci zatvorenika u zatvorskom sustavu*. Izlaganje na stručnom skupu "Razvoj mreže podrške djeci čiji su roditelji u zatvoru" Hrvatski sabor, Zagreb.
- Jačmenica Pušenjak, D., & Karakan, A. (2015). *Djeca u sjeni: Od marginalizacije do aktualizacije. Društveni i pravni položaj djece čiji su roditelji na izdržavanju kazne zatvora* (Diplomski rad). Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Johnson, E. I., & Waldfoegel, J. (2004). Children of incarcerated parents: Multiple risks and childrens living arrangements. In M. Patillo, D. Weiman & B. Western (Eds.), *Imprisoning America: The Social Effects of Mass Incarceration*, New York: SAGE.
- Jones, A. (2012). Experiences of invisible, marginalised or socially excluded childhood: Implications for national and international agendas. *Scientific Annals of the Alexandru Ioan Cuza University. New Series. Sociology and Social Work Section*, 2(5), 5-18.
- Jones, A., Gallagher, B., Manby, M., Robertson, O., Schutzwahl, M., Berman, A., Hirschfield, A., Ayre, L., Urban, Sharratt, K., & Christmann, K. (2013). *Children of Prisoners: Interventions and mitigations to strengthen mental health*. Huddersfield: University of Huddersfield. Available at <http://eprints.hud.ac.uk/18019/>
- Majdak, M., Karačić, Š., & Katkić Stanić, T. (2017). *Children of imprisoned parents: Croatian perspective*. IFSW European Conference 2017, Marginalization and Social Work in a Changing Society, Reykjavik.
- Murray, J., & Farrington, D. P. (2008). The effects of parental imprisonment on children. *Crime and Justice*, 37(1), 133-206. <https://doi.org/10.1086/520070>
- Novosel, T. (2014). *Zaštita prava zatvorenika – roditelja u pravnom poretku Republike Hrvatske* (Diplomski rad). Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Obiteljski zakon Republike Hrvatske. *Narodne novine*, br. 103/2015.
- Opća deklaracija o ljudskim pravima. *Narodne novine*, br. 12/2009
- Plan EU o pravima djeteta: European convention on the exercise of childrens rights. *Narodne novine*, br. 1/2010.
- Pravilnik o pogodnostima zatvorenika Republike Hrvatske. *Narodne novine*, br. 66/2010, 126/2013.
- Rešetar, B. (2011). *Pravna zaštita prava na susrete i druženje*. Osijek: Pravni fakultet.
- Roditelji u akciji (RODA). (2017a). *Rešetke nisu prepreke*. Dostupno na <http://www.roda.hr/udruga/projekti/resetke-nisu-prepreke/>
- Roditelji u akciji (RODA). (2017b). *Neprekinuta veza: povezujuće roditeljstvo iza rešetaka*. Zagreb: Roditelji u akciji - RODA.
- Roditelji u akciji (RODA). (2017c). *Roditeljstvo iza rešetaka*. Dostupno na <http://www.roda.hr/portal/roditeljstvo/>
- Scharff Smith, P. (2014). Children of imprisoned parents in Scandinavia: Their problems, treatment and the role of Scandinavian penal culture. In P. Scharff Smith (Ed.), *When the Innocent are Punished. The Children of Imprisoned Parents* (pp. 147-169). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Scharff Smith, P., & Gambel, L. ((2011). *Children of Imprisoned Parents*. Copenhagen: The Danish Institute for Human Rights, European Network for Children of Imprisoned Parents, University of Ulster.
- Steinhoff, R., & Berman, A. (2012). Childrens experiences of having a parent in prison – "We look at the moon and then we feel close to each other". *Sociology & Social Work*, 5(2), 77-96. Available at <http://www.ceeol.com/search/article-detail?id=293229>
- Svjetska zdravstvena organizacija. (2015). *Definicija zdravlja*. Dostupno na <http://www.adura.hr/definicija-zdravlja.aspx>
- Status M. (2017). *Super tata bez prepreka*. Dostupno na <http://www.status-m.hr/projects-post/super-tata-bez-prepreka/>

- Šoher, R. (2013) *Zatvorenik kao roditelj - pregled stanja u zatvorskom sustavu*. Okrugli stol: Zatvorenik kao roditelj – psihološka perspektiva. Dostupno na <https://pravosudje.gov.hr/vijesti/okrugli-stol-zatvorenik-kao-roditelj-psiholoska-perspektiva/164>
- United Nations Children's Fund. (1990). *Konvencija o pravima djeteta*. New York: UNICEF.
- Ustav Republike Hrvatske, pročišćeni tekst. *Narodne novine*, br. 56/1990, 135/1997, 8/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 05/2014.
- Vijeće Europske unije. (2017). *Smjernice EU za promicanje i zaštitu prava djece*. Bruxelles: Vijeće Europske unije. Dostupno na <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6846-2017-INIT/hr/pdf>
- Vučković Šahović, N. (2015). The best interest of the child: The law, principles, procedural law – International standards and implementation tools. In *Protecting the best interest of the child, Republic of Croatia, Ombudsman for children* (str. 14-21). Zagreb: Matejić d.o.o.
- Vukota, Lj. (2009). Program promicanja roditeljske kompetencije i smanjenja negativnih učinaka separacije očeva i djece za vrijeme izdržavanja kazne zatvora – Prorok. U M. Gabelica Šupljika (ur.), *Prava djece čiji su roditelji u zatvoru*. Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
- Zakon o izvršenju kazne zatvora RH, pročišćeni tekst zakona*. *Narodne novine*, br. 128/1999, 55/2000, 59/2000, 129/2000, 59/2001, 67/2001, 11/2002, 190/2003, 76/2007, 27/2008, 83/2009, 18/2011, 48/2011, 125/2011, 56/2013, 150/2013.
- Zakon o socijalnoj skrbi RH, pročišćeni tekst*. *Narodne novine*, br. 157/2013, 152/2014, 99/2015, 16/2017.
- Zakon o suzbijanju diskriminacije RH, pročišćeni tekst*. *Narodne novine*, br. 85/2008, 112/2012.

Summary

FORGOTTEN CHILDREN – DIFFICULTIES RELATED TO THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF CHILDREN OF IMPRISONED PARENTS

Marijana Majdak

*Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

Children of imprisoned parents represent an especially vulnerable group. The paper will display the data about the rights of the children which are guaranteed by law and the difficulties in recognizing and respecting the best interest of the child and the rights of the child whose parents are in prison. Additionally, some examples of the good practice in the world will be displayed.

The rights of the children of imprisoned parents are guaranteed by the Convention on the Rights of the Child, the Constitution of the Republic of Croatia, Family Law, The Law on Prohibition of Discrimination, Law on Imprisonment and many other documents on the international and the national level. In practice, the rights which are guaranteed to the children by the law are not realized and are often violated. This is happening first of all because of the lack of awareness about these children and the lack of their recognition on the international and regional levels, furthermore because of the lack of knowledge about the implications of parental imprisonment on the child and because of the lack of sensibility among different systems (mostly the prison system) for the needs and rights of children of imprisoned parents.

During the last ten years, some moves and changes have been made with regard to the knowledge about the needs of the children whose parents are in prison, but this is still not enough.

In the end, some suggestions are made on the level of national policy and on the level of different systems and professionals who get in touch with the children of imprisoned parents.

Key words: children of imprisoned parents, the best interest of the child, national policy, judicial system.